

Barkeryds kyrka

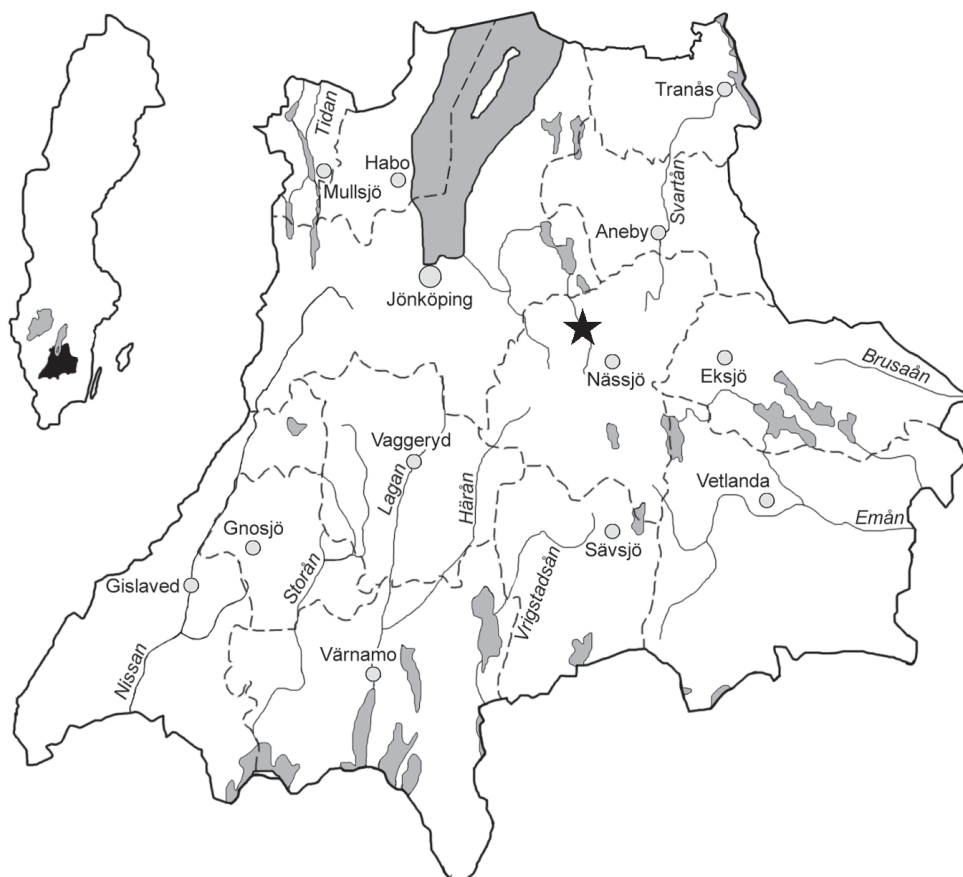
Antikvarisk medverkan i samband med
restaurering av fasader och fönster.
Barkeryds socken i Nässjö kommun
Jönköpings län, Växjö stift

Barkeryds kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med
restaurering av putsfasader och fönster

Barkeryds socken i Nässjö kommun

Jönköpings län, Växjö stift

Rapport: Anders Franzén. Foto: Anders Franzén
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2013

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte	5
Historik.....	6
Före restaurering.....	7
Skador i fasadputs.....	7
Omfattning och vidtagna åtgärder	8
Fasadputs.....	8
Nedknackning och bästring.....	8
Putslagningar.....	8
Avfärgning och färgsättning.....	8
Stenkonservering	9
Plåtarbeten.....	10
Plåtskador i fasaden.....	10
Omtäckning av torntak.....	10
Målnings- och förgyllningsarbeten.....	10
Fönsterrestaurering.....	11
Långhusets fönster.....	11
Tornets rosettfönster.....	12
Sammanfattning.....	13
Materialförteckning	13
Administrativa uppgifter.....	14
Referenser.....	14
Tryckta källor	14
Arkiv.....	14

Utdrag ur digitala fastighetskartans blad 63E 9hN.

Barkeryds kyrka, äldre foto.

Inledning

År 2012 gjordes en restaurering av fasaderna på Barkeryds kyrka. Den utvändiga upprustningen av kyrkan hade påbörjats 2009 med omläggning av långskeppets tak samt renovering av korfönstren. För de nu aktuella arbetena på putsfasaden och resterande blyfönster lämande länsstyrelsen tillstånd den 10 mars respektive 3 mars 2009. Bygghandlingar hade tagits fram av ATRIO arkitekter Västervik AB genom arkitekt Lennart Arfwidsson. Putsarbetena genomfördes perioden februari till september 2012 medan fönstren färdigställdes först i mars 2013. Under byggtiden uppdagades skador i torntakets koppartäckning som fick läggas om. Vidare krävdes konservering av tornets inskriptionstavla. Båda arbetena skedde inom ramen för givet tillstånd.

Enligt länsstyrelsen tillstånd skulle arbetena genomföras med antikvarisk medverkan. På uppdrag av Forserums kyrkliga samfällighet har antikvarie Anders Franzén, Jönköpings läns museum följt arbetena. Föreliggande rapport har sammanställts av antikvarie Anders Franzén utifrån ett underlag upprättat av antikvarie Margareta Olsson.

Syfte

Restaureringen av putsfasader och fönster syftade till att åtgärda kyrkans något slitna uttryck och samtidigt erhålla ett tekniskt fullgott skick. Den befintliga färgsättningen bibehölls men justerade mot något varmare nyanser.

Barkeryds kyrka i början av 1900-talet. Tornets lanternin hade alltså ljusa panelfasader och tre rundbågiga öppningar försedda med mörka luckor. Även tronets ljudluckor hade tre mörka lucköppningar. Foto: Jlm:s arkiv.

Historik

Efter att den medeltida kyrkan dömts ut beslutade sockenstämman 1837 att uppföra en ny kyrka i Barkeryd. Uppdraget gick till byggmästare Jonas Jonasson från Stockholm, som var bördig från orten. Kyrkan, som uppfördes 1844-46, kom att utformas efter ritningar framtagna av denna byggmästare. Ett redan godkänt ritningsförslag från 1830, med avskalade nyantika fasader, bedömdes nu som otidsenligt. En omarbetning av arkitekt Albert Törnquist vid Överintendentsämbetet, som omfattade en nygotisk tornspira, kom inte att beaktas vid genomförandet. En genomgång av kyrkans räkenskaper ger vid hand att murverken inte uteslutande utfördes av gråsten utan innehåller närmare 50 000 murtegel, sannolikt till fönstervalv och fasadens profilerade listverk. Fasadernas putslisters täcktes troligen från början med järnplåt.

Vid en invändig restaurering av kyrkan 1907 insattes de nuvarande korfönstren med blyinfattade antikglas och glasmålning, med framställning av Kristi uppståndelse, bakom altaret. En större yttre renovering av kyrkan gjordes 1925 med putslagning och ommålning. Sannolikt var det vid detta tillfälle om kyrkans spåntak täcktes om med förzinkad svartmålad plåt.

I slutet av 1940-talet visade sig att tornlanterninen var i dåligt skick. I samband med en utvändig renovering av kyrkan kläddes den välarbikulerade lanterninfasaden, inklusive torntaket, in med kopparplåt.

Fram till den utvändiga renoveringen 1964 hade kyrkan spritputsade väggfält. Enligt programmet, upprättat av Johannes Dahl, skulle den befintliga putsen endast lagas med kalkbruk och avfärgas med silikatfärg. Av okänd anledning kom väggfälten nu istället att erhålla dagens slätputs. Kyrkan var vid denna tidpunkt ljusgul med rusticeringar och listverk i vitt. Enligt programmet, avsågs kyrkans äldre färgsättning, med gulröd fasad och vitgrå omfattningar och listverk, återställas. Arkitektens avsikter följdes inte fullt ut, utan kyrkan målades i sin nuvarande rosa nyans, som enligt bevarad korrespondens mellan antikvarie Allan Nilsson och riksantikvarieämbetet, avvek ifrån den gulrosa kulör som påträffats på kyrkan.

Långhusets blyinfattade fönster har tidigare inte närmare kunnat dateras. De urskiljer sig, vad gäller detaljutformning, från korfönstren, vilket antyder att de är tillkomna före 1907. Sannolikt är de från kyrkans tillkomsttid. Vid en renovering i senare tid har kittfalsen i de nedre, rektangulära bågarna ersatts med kvartslist och bågarna återmonterats med bult. De övre, halvmåneformade bågarna har fortfarande en ursprunglig spårfals. Korfönstren samt ett av långhusfönstren renoverades 2009.

Bild från omkring 1940-talet som visar att grindstolparna vid denna tidpunkt hade ljusare kulör på själva krönlisten. Foto: Jlm:s arkiv.

Före restaurering

Kyrkans utformning följer den på 1830-och 40-talen uppmjukade formen av nyklassicism, där nyantikens tidigare odekorerade släta fasader, nu försågs med rustik dekor och motiv hämtade från den italienska renässansen. Fasaderna har en hög sockel och breda hörnpilastrar med kvaderrustik i putsrelief. Långskeppets huvudfasader betonas med framskjutna mittparti med kvaderrustik och krön i form av tempelgavlar. Sakristans nordfasad har erhållit en anslående utformning med och klassiskt pilastermotiv. Fasaden väggfält är slätputsade och avfärgade av en klar rosa nyans medan samtliga listverk står fram i en avvikande ljust vitgrå kulör. Tornets ljudöppningar har samma pilastermotiv. Tornfasaden är i övrigt något förenklad med släta hörnkedjor och sockel/bröstning. Tornfasaden avdelas av två gördelgesimser, släta med försänkt mittparti. Med undantag av nedre våningen så kvarstår här den ursprungliga spritputsen. Sockeln runt kyrkan är spritputsad samt avfärgad i en mättad grå kulör.

Grindstolparna var spritputsade och avslutades uppåt med en bred profilerad list. De var avfärgade helt i vitt.

Skador i fasadputsen

Frostskador förekom på tornets övre del, på slätputsade hörnpilastrar och våningsband åt sydväst. Dessa skador ska ha åtgärdats upprepade gånger på 1980-talet utan bestående resultat. I murverket över långskeppets fönstervalv fanns rörelsesprickor. Av äldre foto kan konstateras att dessa beror på försvagningar som funnit med initialt och därmed återkommit trots reparationer. Kraftiga frostsprängningar fanns även invid basen på den slätputsade portalen kring sakristians port. Dessa kan möjligen orsakats av en bristfällig takfotsränna som åstadkommit hög fuktbelastning av trappan övre viloplan.

Den norra fasadens mittparti med sakristians palladianska fönstermotiv.

De slätputsade hörnpilastrarna på tornets övre del hade omfattande putsskador. Foto: Rose Bergstöms & son AB.

Ett av långhusets fönster för renovering.

Långhusets rundbågiga fönster har fasta träbågar som helt ligger utanpå karmen och dess poster. Bågarna har munblåsta rutor i blyinfattning, sekundärt insatta med kvartslist i bågen. I de rundbågiga övre bågarna finns spårfalsen kvar. Invändigt finns horisontella omålade stormjärn. Fönstren är indelade i två höga bågar samt en övre halvbågeformad båge, samtliga infästa med långa bultar i karm och mittpost. I tornets västfasad finns ett rosettfönster av gjutjärn. Samtliga fönster är målade i en brun kulör, utom de som renoverades 2009, vilka är järnoxidröda.

Omfattning och vidtagna åtgärder

Fasadputs

Nedknackning och blästring

Samtliga fasader på kyrkan rengjordes varsamt via våtblästring. Härfter knackades större lösa bompartier och frostvittrad puts ned. Putsen visade sig trots allt ha relativt få instabila partier och dessa fanns främst på tornets slätputsade delar. Rörelsesprickorna över fönstren knackades upp i likhet med övriga mikrosprickor. Inför de dammalstrande blästringsarbetena vidtogs en skyddstäckning av orglarna i kyrkorummet. På fasaden fanns omfattande algangrepp varför tvättningen utfördes med iblandning av algtvättmedel.

Putslagningar

Endast på ett fåtal ställen fick lagningar göras i själva murverket. I de smalare gördellisterna på tornet, fanns frostskadat tegel, som fick ersättas. Många av listverken på tornet var murade med infällda järnkramlor. Dessa orsakar sprickbildning i putsen då de rostar. De rostskyddades därför med blymönja.

Inför valet av lagningsbruk, gjordes en putsanalys, via okulär bedömning och våtkemi (Weber, Saint-Gobain byggprodukter AB, Motala). Denna visade att putsen på bestod av ett hydrauliskt kalkbruk. Till putslagningarna valdes ett rent Jurakalkbruk i sammansättningen Kh 100/400. Det slätputsade ytorna skurades med rivbräda. För att lagningarna i spritputsade partierna inte skulle få en avvikande ytstruktur, blandades bruket med natursingel av grovlekar som motsvarade befintligt putsbruk.

Avfärgning och färgsättning

En analys av den befintliga fasadfärgen utfördes av Weber, Saint-Gobain byggprodukter AB, Motala. Denna visade att långskeppet var målat med en kalkcementfärg med tillsats av silikatbindemedel. På tornet fanns en ren silikatfärg. Eftersom vidhäftningsproblem kan uppstå om man målar med en kalkfärg på tidigare silikatfärgs-

På ljudluckornas putsomfattning fanns kraftiga sprickbildningar orsakade av korrosionangrepp på järnkramlor i murverket. Kramlorna frilades och behandlades med blymönja som rostskydd.

Lagningar av putsskador på tornets nedre gördellist.

målad yta fanns nu endast alternativet att åter välja silikatfärg. Den icke förtjockade varianten av vattenglasfärg, Purkristalat, valdes, vilken ger mer levande yta med nyansskiftningar, som påminner om kalkfärgen. I samband med avfärgningen på tornet uppstod misspyrdande ”slöjor”. Dessa försvann efter att ytterligare en strykning gjorts.

Frågan om kyrkans färgsättning lämnades öppen i länsstyrelsens tillstånd. Församlingens önskemål var att bibehålla den befintliga färgsättningen på kyrkan men man kunde tänka sig en vis justering av nyansen. Ett förslag till något ändrade kulörer togs fram av arkitekten. Eftersom målsättningen inte var en återgång till en autentisk färgsättning baserades detta förslag inte på en färgunderökning av fasaden. Efter att ett uppstrykningsprov gjorts på fasaden kunde byggherre, arkitekt och antikvarien enas om förslaget som innebar en mer varmt gulrosa nyans jämfört med tidigare samt en något mer mättad gråvit brytning för ruticering och listverk (för exakta kulörer se ”materialförteckning”). Färgsättningen på grindstolparna ändrades så att de kom att överensstämma med kyrkan och spår i färglagren på stolparna. Grunden avfärgades i en varmt mörkgrå kulör.

Stenkonservering

Inskriptionstavlan i brun kalksten över västentrén hade spjälkskador i ytan. Dessa lagades av stenkonserverator med stenlagningsbruk (Stenteknik AB) i samma kulör som stenen.

Provuppstrykning av förslag till ny färgsättning på sakristians fasad.

Lagningar av skador i inskriptionstavna i kalksten på tornfasaden.

Den nedre delen av gördelgesimserna på tornet hade frostsador och försågs därför med en plåtavtäckning.

Plåtarbeten

Plåtlistor i fasaden

På tornets gördelgesimser fanns putsskador på den nedre horisontella delen av nischen. Putsen på denna flacka del var hårt utsatt av ansamlade snö och frost. Därför täcktes nu putsen i dessa lägen med en list av fabrikslackerad plåt. Blecken gjordes med så litet utsprång som var tekniskt möjligt samt beställdes vit för att inte riskera att bli framträdande i fasaden.

Omtäckning av torntak

Koppartäckningen på torntaket från 1949, var bristfälligt infäst och hade lossnat i vissa lägen med följden att ståndfalsarna glidit isär. Skadorna var så omfattande att en omtäckning av hela takytan krävdes. Vid rivningen påträffades en text på undersidan av en plåt: ”Lundbergs Plåtslageri AB, plåtslagarna, 15/9 1948, Stig Larsson, Gustaf Johansson, Jönköping, timlön: 3,24”. Den nya täckningen utfördes, i likhet med långskeppets nyligen omlagda tak, med en skivtäckning i kopparplåt med förskjutna hakfalsar.

Det låga staket som omger lanterninen var försett krysspjälor och ringar i kopparplåt. Fem av dessa sakades och fick nyttillverkas.

Torntakets hängrännor med rännkrokar var deformerade av snölast och fick bytas ut till nya.

Målnings- och förgyllningsarbeten

Tornets krönprydnad var i stort behov av omförgyllning. Efter nedslipning lades ett lager en alkydbaserad rostskyddsfärg samt därefter en alkydtäckfärg bruten i gult. Ny förgyllning av 23 3/4 karat bladguld lades på guldgrund.

Torntakets koppartäckning fick göras om. Några av de dekorativa cirklarna på kopparplåt till staketet saknades och fick nyttillverkas.

Fönsterrestaurering

Långhusets fönster

De blyinfattade fönstren var i stort behov av renovering. Blyspröjsen hade försvagats av oxidation och var i vissa lägen så spröd att den måste bytas. Träbågar och karmar var i stort behov av såväl utvändig som invändig ommålning.

Några av de halvbågsformade fönsterbågarna från långhuset efter färgborttagning.

Samtliga fönsterbågar togs, efter uppmärkning, ned och renoverades på verkstad. Enligt tillståndshandlingen skulle all spröjs konsekvent bytas ut. Då arbetena påbörjades kunde dock entreprenören göra en noggrannare bedömning av den befintliga spröjsens kondition, vilken visade att den i stor utsträckning kunde bibehållas och istället lagas. Dessutom visade sig att de övre rundbågiga bågarne hade kvar sin ursprungliga spårvals och att vid demonteringen av dessa bågar skadades en stor del av originalglaset. Med en restaurering av befintliga spröjsar, i de bågar där detta var möjligt, kunde därmed originalrutorna skonas. Efter beslut om ändrad inriktning kunde slutligen all äldre blyspröjs bevaras utom i 6 av lunettbågarna.

Blyinfattningarna monterades ur i samtliga träbågar med kvartslist samt i de 6 lunettbågar där blyspröjsen skulle ersättas med ny. Originalglas med mindre skador limmades med epoxylim medan helt trasiga rutor ersattes med äldre munblåst glas av linkande utseende. Sprickor i spröjsen löddes efter rengöring från oxider. Blyspröjsen öppnades mot glaset och befintligt kitt ersattes med nytt linoljekitt pigmenterat i blyets gråa kulör med kimrök. Träbågarna skrapades trärena från alla äldre färglager. Utsatta delar oljades med s.k. halvolja och linolja och balsam terpentin i lika delar. Bågarna målades därefter med linoljefärg i tre strykningar. Redan 2009 hade beslut tagits om att ändra fönstren kulör till engelskt rött, för att

Rutorna i långhusets fönster hade i vissa lägen glidit ur blyspröjsen.

Där blyspröjsarna ansluter mot sakristiands fönsterbåge finns spår efter lagningar, som är svårförklarliga.

Ett av långhusfönstren efter renovering.

Gjutjärnsfönstret i tornets västfasad under renovering.

bättre harmoniera med den rosa fasaden. Nu målades alltså resten av kyrkans fönster i denna kulör, motsvarande NCS S 4040-Y80R. Efter putsning av rutorna återsattes blyinfattningen i träbågen med trälistor som spikades. Listerna fasades av för att få samma utseende som den ursprungliga spårfalsen.

Tornets rosettfönster

Gjutjärnsbågarna gjordes helt rena från färg och rost. Trasiga rutor ersattes med gammalt munblåst glas, snarlikt befintligt. Bengt Andersson i byggnadskommittén bistod med detta glas. Kittfalsen behandlades med blymönja före monteringen av glaset, vilket skedde med Tremco:s Mastic & fönsterkitt. Ommålning gjordes med linolfärg i tre strykningar.

Fönsterbågarna återmonterades med befintliga bultar.

Sakristians fasad efter restaureringen.

Sammanfattning

Restaureringen omfattade putslagning samt avfärgning av kyrkans fasader samt grindstolparna. En justering av befintliga kulörer gjordes i riktning mot varmare nyanser i gulros och gråvitt. Grindstolparna som var vita målades nu i samma färgställning som kyrkan. De blyinfattade fönstren till långhuset renoverades grundligt. Den äldre originalspröjsen kunde i stor utsträckning restaureras i stället för att bytas ut. Fönstren kulör ändrades från brunt till en bruten nyans av engelskt rött.

Materialförteckning

Målerifirma Rose Bergström & son AB 2012-09-20

Lagningsbruk:	Kh 100/400, Målarkalk AB
Avfärgning:	KEIM Purkristalat, Målarkalk AB
Algtvätt fasad:	Natriumhypokloridlösning, Nitor
Kulör väggfält:	Rosa, 9169 (KEIM-receptur)
Kulör listverk, pilastrar:	Gråvit, 9554 (KEIM-receptur)
Kulör sockel:	Mörkgrå, 9541 (KEIM-receptur)
Rostskydd järn i fasad:	blymönja
Målning järn i fasad:	Beckers täck
Fönster, halvoljning:	50/50 Olja, Beckers
Fönster, målning:	Linoljefärg, Lasol, Engwall o Claesson
Fönster, kittning:	Linoljekitt, Danalim
Fönster, kulör utvändigt:	NCS S 4040-Y80R
Fönster, kulör invändigt:	NCS S 1502-Y
Förgyllning krönpnydnad:	Bladguld, Rosennobel 23,75 karat, Ferrex metallgrund, Teknos, mellanmålning Visa Fasad (gul), Teknos, Guldgrund

Kyrkans västfasad efter restaureringen.

Kyrkans torngesims försedd en ny plåtavtäckning.

Ovan: Entrégrindarna mot öster med ny färgsättning på stolparna.

Nedan: Entréstolpe på kyrkans västra sida.

Administrativa uppgifter

Restaurering av putsfasad

Länsstyrelsens dnr:	433-15100-09 (fasad), 433-2467-09 (fönster)
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2010-03-02 (fasad), 2009-02-25 (fönster)
Jönköpings läns museums dnr:	266/09 (fasad). 93/09 (fönster)
Beställare:	Forserums kyrkliga samfällighet
Projektledare:	ATRIO arkitekter Västervik AB genom arkitekt Lennart Arfwidsson
Generalentreprenör:	Målerifirma Rose Bergström & son AB
Underentreprenör, plåt:	Björkfors Plåt
Underentreprenör, fönster:	Malmö Glassliperi & blyfönsterfabrik AB
Stenkonserverator:	Stenkonservering Väst AB, Göteborg
Antikvarisk medverkande:	Jönköpings läns museum, Anders Franzén
Slutbesiktning:	2013-07-26
Rapportansvarig:	Anders Franzén
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Nässjö kommun
Socken:	Barkeryds socken

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

Gullbrandsson Robin. *Kulturbeskrivning och bedömning av Barkeryds kyrka*. Byggnadsvårdsrapport 2007:29. Jlm..

Arkiv

Antikvariska topografiska arkivet. Riskantikvarieämbete. Kopior i länsstyrelsen arkiv.

Dagarkivet. Jönköpings läns museum

Byggnadsvårdsrapport 2013:37
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM